

Som om CIAM aldrig nått Amerika

Frida Grahn

Wissahickon Avenue, Philadelphia, juni 2019. I en näckrosdamm på uppfarten till en Art Nouveau-villa flyter några grodor lojt omkring i sommarvärmen. I villan har arkitekten, urbanisten och teoretikern Denise Scott Brown bott sedan 1972, tillsammans med maken Robert Venturi som gick bort 2018. En assistent tar emot och ber mitt sällskap och mig att ta plats i matsalen. Solen lyser in genom persiennerna, en bordsfläkt surrar. På en fris under taket står arkitekturhistoriens främsta namn att läsa: Palladio, Borromini, Michelangelo, Le Corbusier, Aalto, Soane, Lutyens, Wright... Ett högt fönster delar frisen och orden "Ven..." och "... own" syns som fragment på vardera sidan – en självironisk blinkning. På väggen hänger en tavla av Robert Ginder föreställande ett hus i spanish-revival-stil med palmer i förgrunden och en himmel av bladguld, likt en ortodox ikon. Det vardagliga som upphöjs till konst är ett återkommande tema i Scott Browns och Venturis idévärld. På ett bord står en amerikansk fotbollsarena i miniatyr. I

vardagsrummet skyntar soffan prydd av kuddar med Batman-motiv och tapeten med egendesignat blomstermönster (likt fasaden för BEST products, 1978) samt en rad stolar i bøjträ skapade för Knoll. Överallt ligger travar med böcker. Scott Brown uppenbarar sig, strålande. Hon talar Queen's English med en klar och fast stämma. Det är svårt att föreställa sig att hon snart kommer att fylla 90 år.

Scott Brown föddes 1931 som Denise Lakofski i Nkana, Zambia, och började sin utbildning i Johannesburg under apartheid. Hon utvecklade tidigt ett intresse för den lokala populärkulturen som var präglad av såväl traditionella som kommersiella uttryck. Hon började dokumentera sin omgivning under femtiotalet och visar oss utdrag ur sin kommande bok *Wayward Eye* – ett visuellt manifest med hundratals hitills opublicerade fotografier. Fotografi blev ett viktigt uttrycksätt vid sidan av skrivandet, eftersom "få arkitekter har tid att läsa böcker." Men det handlade även om en vilja att förstå människors sätt att leva, istället för att diktera hur de borde vilja leva. Genom sin utbildning i stadsplanering fick Scott Brown inblick i sociologi, social planering och politisk aktivism, exempelvis medborgarrättsrörelsen. "Vi var övertygade om att det gick att kombinera den sociala aspekten med vår kärlek till skönhet," säger Scott Brown. Hon anlände till Philadelphia 1958 tillsammans med sin förste make, Robert Scott Brown. Paret hade då tagit sig från Sydafrika via London (hon läste vid AA School of Architecture) och Italien (Venedig, Rom) till Pennsylvania University för att studera stadsplanering under Louis Kahn. En riktigt bra arkitekt måste även förstå sig på städer, var devisen. Det blev inte som de tänkt sig. Ett år senare omkom maken i en bilolycka.

Venturi Scott Brown residence,
Northwest Philadelphia, USA
Foto: Carl Paatz

Denise Scott Brown hanterade sorgen genom att hänge sig åt studier och fick snart möjlighet att undervisa själv. Det var på ett fakultetsmöte 1960 som hon lärde känna Venturi. Han lyssnade på hennes anförande i försvar för en rivningshotad biblioteksbyggnad och förkunnade efteråt att han hållit med om allt hon sagt. "Men varför sa du ingenting?" frågade Scott Brown. Trots detta följde en vänskap, ett samarbete på respektive kurser samt äktenskap 1967.

Under vårt samtal slås jag av Scott Browns närpå encyklopediska minne. Vid sidan av biografiska detaljer berättar hon om Alison och Peter Smithsons arbete i London East End, om diskussioner med Aldo Rossi på konferenser under sjuttioalet, om sydafrikanska Witwatersrand University och judiska intellektuella på flykt undan Hitlertyskland. I hennes berättelser är nittonhundratalets mörkaste kapitel aldrig långt borta, inte heller sexismen. Den diskriminering hon utsatts för skaver, trots alla priser och utmärkelser under senare år (senast ett hedersdoktorat från Accademia di architettura i Mendrisio, Schweiz). Scott Brown samlade sina erfarenheter i artikeln "Room at the Top: Sexism and the Star System in Architecture" redan 1972, en text som publicerades först 1989.¹

ANKAN OCH DET DEKORERADE SKJULET

Erfarenheterna står i kontrast till det goda humör med vilket hon och Venturi formulerade sina teser under sextio- och sjuttioalet.² Deras utsagor lyser av euforin över att säga något nytt, som att Paul Rudolphs senmoderna betongexpressionism på Yale University tvingat in ett program i en tvångströja. Som när man inrymt en snabbmatsrestaurang i formen av ett fjäderfä, exempelvis The Long Island

Duckling. Jag känner igen fenomenet: under min tid som tävlingsarkitekt på 2010-talet ritades ofta en perfekt (icke-referentiell, ny-modern) form i ett tidigt stadium och programmet hade att anpassa sig, det viktiga var att geometrin stämde. Scott Browns "duck" har ofta tolkats som ett skämt, men den beskriver just en sådan en arkitektur där funktionen fått följa formen. Istället förespråkade Scott Brown och Venturi en manieristisk funktionalism baserad på medvetna brott mot arkitekturhistoriska konventioner. I ett inledande steg identifieras alla behov i ett system, vilka ofta står i konflikt till varandra. Dessa måste sedan bearbetas och anpassas för att helheten ska bli bra (det som Venturi kallade "the difficult whole").³ Pragmatismen blir en konstform. Scott Brown beskriver en kreativ process där den konstnärliga aspekten är lika viktig som rationella överväganden och det sociala medvetandet.

Även det dekorerade skjulet är intressantare än sitt rykte: med "skjul" menas en så enkel och funktionell byggnad som möjligt. Det behöver inte vara dålig arkitektur – skjulet kan vara perfekt detaljerat och proportionerat. Men till skillnad från ankan är skjulet i sig en form utan utsago, en generell struktur som kan förlängas i det oändliga. Mies van der Rohe förfinade den tysta formen till perfektion. Idag har vi evighetslånga batterifabriker i Mojaveöknen och datacenter på Porsön utanför Luleå – arkitektur som ren funktion. Pier Vittorio Aureli hänvisar i föreläsningar till hamnmagasin i London Docklands under tidig industrialism som föregångare: maximala spännvidder för största möjliga flexibilitet och kapacitet. Containern är den logiska fortsättningen, den ultimata enheten. Skjulet är funktionellt, men utan vilja att kommunicera med betraktaren.

¹ Denise Scott Brown, "Room at the Top? Sexism and the Star System in Architecture," Ellen Perry Berkeley och Matilda McQuaid, *Architecture: A Place for Women*, Washington DC: Smithsonian Institution Press, 1989, s. 237–246 (även publicerad i *AA Words Four: Having Words*, London: Architectural Association Publications, 2009, s. 79–89.)

² Robert Venturi och Denise Scott Brown, "Ugly and Ordinary Architecture, or the Decorated Shed," Part I, *Architectural Forum*, november 1971, s. 64–67; Part II, *Architectural Forum*, december 1971, s. 48–53.

³ Robert Venturi, *Complexity and Contradiction in Architecture*, New York: MoMA, 1966, s. 89.

Venturi Scott Brown residence,
Northwest Philadelphia, USA
Foto: Frida Grahn

Det är där dekorationen kommer in i bilden: kasinobyggnadernas neon-reklam eller kyrkorna i Florens som existerar i avklädda och påklädda versioner. Basilikan Santa Croce från 1385 fick sin fasad först 1863, som så ofta ett symboliskt skikt mot piazzan som tar slut runt hörnet. Den nygotiska marmorklädnaden basunerar ut vad som skulle kunna vara den katolska kyrkans budskap: "I am a Monument"... Enligt Scott Brown och Venturi har kommunikationen en social-kulturell aspekt, en mänsklig dimension, till skillnad från Modernismens mest abstrakta avarter.

Dessa två modeller, ankan och det dekorerade skjulet, formulerades under ett forskningsprojekt om Las Vegas. Scott Brown hade "upptäckt" staden under en bilfärd över den amerikanska kontinenten, inbjuden för att undervisa på kaliforniska lärosäten 1965. Intresset för ökenstaden hade väckts av Herbert Gans, Scott Browns lärare i urban sociologi, vars tankegods skulle inspirera till två banbrytande studios på Yale School of Architecture: efter Las Vegas 1968 följde Levittown 1970. Levittown var samlingsnamnet på enorma mattor av enfamiljshus som rullats ut under efterkrigstiden. Det som idag med rätta kritiserar av hållbarhetsskäl betraktades förbehållslöst som en fysisk manifestation av den amerikanska drömmen: villaförort, dubbelgarage, staket och klippta häckar. Den urbana sociologens roll var att förstå människors förhållnings-sätt i den stadsstruktur som blivit en realitet för en växande medelklass.

SMAKKULTURER OCH MISOGYNI

Mötet mellan sociologi, stadsplanering och arkitektur blev centralt i Scott Brown och Venturis arbete. I Las Vegas studerades hur fasadgestaltning förhöll sig till en ny uppsättning avstånd och

hastigheter. I Levittown hur den egna identiteten fick utlopp i det monotona suburbia. Scott Brown förklarar att de olika studiorna hängde ihop och hur hennes parallella arbete som advokat-planerare i Philadelphias eftersatta kvarter inte heller skiljde sig mycket åt. Viljan att förstå de drivkrafter som påverkar stadens uttryck och struktur var alltid närvarande. Scott Brown sammanfattar: "Las Vegas lärde oss två saker: den ena var att kommunikation är en av arkitektens funktioner. Den andra var att stadens aktivitetsmönster beror på krafter som bör ses som en del av designens vokabulär. Fram till idag är det nästan ingen som har förstått vidden av detta." Här finns fortfarande lärdomar att dra.

Resultatet av forskningsstudion sammanfattades i boken *Learning from Las Vegas* (1972), med hjälp av assistenten Steven Izenour.⁴ Det faktum att projektet till stor del varit Scott Browns framgång föga i recensioner och kommentarer. På bokryggen till den tyska utgåvan *Lernen von Las Vegas* (Bauwelt Fundamente, 1979) står bara Venturis namn, övriga författare fick inte plats. Venturi var redan känd sedan *Complexity and Contradiction in Architecture* (MoMA, 1966) och boken om Las Vegas fick bli "Venturis senaste." Än idag används uttryck som "Venturi's strip" och "Venturi's duck." Scott Brown har outtröttligt hävdats sin rätt att få erkännande för sitt arbete och för sin egen identitet, bland annat genom att behålla sin förste makes namn. "Mrs. Venturi" står det trots detta på de inbjudningar jag finner i arkivet på Penn University, som om det vore en tidsfråga innan hon skulle ge med sig. Det hela kulminerade i att Scott Brown förnekades Pritzker-priset 1991, som om det gemensamma arbetet

⁴ Robert Venturi, Denise Scott Brown och Steven Izenour, *Learning from Las Vegas*, Cambridge MA: MIT Press, 1972.

Venturi Scott Brown residence,
Northwest Philadelphia, USA
Foto: Frida Grahn

på kontoret VSBA (med Scott Brown som partner sedan 1969) och böcker som *Learning from Las Vegas* varit en parentes. Trots att Las Vegas-studien bildat skola och blivit en av samtidens viktigaste arkitekturteoretiska texter.

Det är dags att ta farväl. En yngre väninna anländer för att gå ut med hunden Aalto. Scott Brown lämnar sällan sitt hem, men hon följer oss till dörren och beklagar att inte kunna säga "Vi ses i Sverige!" En assistent tar oss med i sin bil till Venturis berömda hus i Chestnut Hill från 1964. Under designarbetet samarbetade Scott Brown och Venturi redan och huset blev parets första gemensamma bostad.

Den lagungröna bygganden ligger en bra bit från gatan, halvt dolt mellan träden. Den ikoniska frontfasaden verkar självklar men har samtidigt en oerhörd kraft och symbolisk laddning: här finns den klassiska husgaveln med snedtak som urtyp, men ovanligt bred och manieristiskt bruten. Skorstenen, en symbol för hemmets härd, uppenbaras i gapet. Vi ringer på och sonen i huset öppnar. Den nye ägaren (sedan 2016) ropar från soffan att vi är välkomna att se oss omkring. Vi passerar vardagsrummet med ljusinsläpp ovanifrån och går försiktigt upp för trappan som omfamnar kaminen. I sovrummet på övre plan skapar det tredelade taket och ljusinsläpp ur alla himmelsriktningar en rik och svårgreppad komplexitet. Ett palladianskt fönsterparti vetter mot en balkong. På motsatt sida leder en annan trappa till ingenstans. På trappstegen står porträttfoton och familjebilder. Gosedjur från sent nittonhundratal ligger på fönsterbrädan. Ett av arkitekturhistoriens viktigaste ställningstagande bebos av en familj. En vardaglig hemtrevnad råder som känns ursprungligt amerikansk. Som om CIAM aldrig nått Amerika.⁵ ■

⁵ Tanken är lånad från den schweiziske konsthistorikern Adolf Max Vogts (1920–2013) beskrivning av Venturis arkitektur. Adolf Max Vogt, Ulrike Jehle-Schulte Strathaus, och Bruno Reichlin, *Architektur 1940–1980: Ein kritisches Inventar*, Frankfurt am Main: Ullstein; Propyläen, 1980, s. 45. CIAM är en förkortning av Congrès Internationaux d'Architecture Moderne och har blivit sinnebild för en dogmatisk version av modernismen.

Vänster: Vanna Venturi House, Chestnut Hill, Philadelphia, USA
Höger: Venturi Scott Brown residence, Northwest Philadelphia, USA
Foto: Carl Paatz

